

Євгенія Неведомська

(м. Київ, Україна)

ПЕДАГОГІКА

(Проблеми підготовки фахівців)

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ САМОСТІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний етап розвитку національної вищої освіти характеризується модернізацією навчального процесу в руслі вимог Болонської декларації, яка передбачає значне збільшення обсягів самостійної роботи студента (до 50-60%). З огляду на це, головним завданням вищої школи поряд із задоволенням потреб особи в інтелектуальному, культурному й моральному розвитку є оволодіння майбутнім фахівцем ефективними і раціональними методами *самостійної навчальної роботи* відповідно до особливостей конкретного фаху, підготовка його до участі у процесі неперервної освіти. Звідси нагальною потребою є забезпечення самостійної роботи студентів у сучасних умовах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема організації самостійної навчальної роботи у школі досить ґрунтовно висвітлена в працях учених-педагогів Є.П. Бруновт, Є.Д. Видро, Л.С. Короткової, П.І. Підкасистого.

Самостійна робота студентів стала предметом досліджень учених А.М. Алексюка, В.М. Вергасова, І.І. Ільсова, В.А. Козакова, А.І. Кузьмінського.

Під *самостійною роботою студента* (СРС) ми розуміємо навчальну діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі.

Високо оцінюючи роль самостійної роботи у процесі навчання, відомий чеський педагог Я.А. Коменський на титульному аркуші своєї книги "Велика

дидактика" написав: "Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття засобу, за якого ті, хто вчить, менше б вчили, а учні більше б училися" [4, с. 162].

Німецький педагог А. Дістервег зазначав: "Розвиток і освіта ні одній людині не можуть бути дані або повідомлені. Усяк, хто бажає до них прилучитися, повинен досягнути цього власною діяльністю, власними силами, власним напруженням" [3, с. 162].

Як показав вітчизняний і власний досвід, у традиційній лекційно-семінарській системі навчання провідна активність залишається за викладачем ВНЗ фактично у всіх видах занять. Він виступає головним чином у ролі ретранслятора та контролера знань.

Професор А.М. Алексюк у монографії "Педагогіка вищої освіти України" сформулював труднощі, пов'язані з організацією, керівництвом і контролем самостійної роботи студентів під час аудиторних та позааудиторних занять за традиційної лекційно-семінарської системи навчання: 1) несформованість умінь та навичок самостійної роботи у деяких студентів; 2) відсутність в них бажання систематично працювати; 3) несформованість пізнавальних інтересів у частини студентів; 4) перевантаженість їх обов'язковими аудиторними заняттями і браком вільного часу для індивідуальної самостійної роботи [1, с. 435].

Однак оволодіння знаннями - це, насамперед, процес самостійного пізнання та наполегливої активної діяльності мозку студента. Тільки знання, здобуті власною працею, є міцними, глибокими і дієвими. Саме з метою стимулювання систематичної, ритмічної самостійної роботи студентів, підвищення об'єктивності оцінки їх навчальних досягнень, визначення рейтингу студента, запровадження здорової конкуренції між студентами у навчанні й розвитку їх творчих здібностей у вищих навчальних закладах України запроваджено кредитно-модульну систему організації навчання.

Посилення ролі самостійної роботи студентів в умовах упровадження Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS)

актуалізує створення належного науково-методичного забезпечення навчального процесу. З огляду на зазначене, **мета** нашого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні змісту та структури навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів, створенні та експериментальній перевірці ефективності їх в умовах кредитно-модульного навчання.

Відповідно до мети визначено такі дослідницькі **завдання**: 1) здійснити аналіз теорії і практики організації самостійної роботи студентів за традиційною лекційно-семінарською системою навчання; 2) теоретично обґрунтувати зміст і структуру навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів; 3) експериментально перевірити ефективність розроблених навчально-методичних посібників в умовах кредитно-модульного навчання.

Навчально-методичні посібники для самостійної роботи студентів повинні містити систему різнорівневих навчальних завдань. Під навчальними завданнями ми розуміємо "різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, які виконуються учнями за вказівками учителя, обов'язкова складова процесу навчання й важливий засіб його активізації" [2, с. 128], а під їх системою "цілісне утворення, що складається з багатьох взаємопов'язаних елементів, де під елементом розуміють складні, ієрархічно організовані структури" [5, с. 35]. Сукупність навчальних завдань стане системою тільки тоді, коли завдання виступають у щільній єдності, створюючи такий логічний ланцюг, кожна ланка якого зв'язана з іншими ланками, і коли провідне місце серед них займають завдання на міркування.

Система розроблених нами навчальних завдань спрямована на виконання таких дидактичних функцій: навчальної, виховної, контролюючої, розвивальної. Навчальна функція системи завдань реалізована за рахунок того, що, виконуючи завдання, студенти повторюють, систематизують, уточнюють матеріал, збагачують своє уявлення про нього. Виховна функція системи завдань передбачає формування наукового світогляду студентів,

відповідального ставлення до природи, мотивації здорового способу життя. Контролююча функція системи завдань полягає у встановленні рівня навчальних досягнень студентів. Розвивальна функція системи завдань виявляється в тому, що під їх впливом удосконалюються психічні процеси та особистісні можливості студентів: самостійність, увага, пам'ять, мислення.

Під час розробки змісту навчальних завдань ми дотримувались таких дидактичних вимог: 1. Науковість, що базується на відповідності даним сучасної науки. 2. Доцільність, що відповідає цілям навчання. 3. Доступність (посильність), що ґрунтується на врахуванні рівня підготовки студентів, їхніх вікових та індивідуальних особливостей. 4. Цілеспрямованість, що сприяє досягненню певних цілей - засвоєння певних знань, формування умінь і навичок. 5. Різноманітність (за характером складності: від репродуктивних до продуктивних). 6. Послідовність, яка відображається у тому, що розв'язання кожного попереднього завдання готує до розв'язання наступного, в якому враховується відпрацьований у попередніх завданнях матеріал.

Таким чином, система завдань характеризується науковістю, доцільністю, доступністю, цілеспрямованістю, різноманітністю, послідовністю. Якщо відсутня хоча б одна з перерахованих характеристик, система завдань перетворюється у їх комплекс або серію.

До кожного модуля розроблено систему завдань, основою для її створення є методичний аналіз конкретної теми, який включає такі послідовні етапи: 1) визначення ролі та місця розв'язання завдань у сукупності застосованих методів під час вивчення теми; 2) поділ навчального матеріалу на самостійні за змістом частини - елементи знань та вмій; 3) виявлення функціональних зв'язків і відношень між елементами знань і виділення з них тих, які розкриваються у ході розв'язання відповідних завдань; 4) визначення обсягу і характеру практичних умінь та навичок, набутих студентами при розв'язанні завдань.

У побудові системи завдань закладені й методичні прийоми її застосування в навчальному процесі. Покажемо це на прикладі розробленого

співробітниками нашої кафедри навчально-методичного посібника "Основи зоології безхребетних", побудованого з урахуванням завдань навчального курсу, передбачених програмою вищої педагогічної школи для студентів небіологічних спеціальностей [6].

До кожної теми модуля розроблено чотири рубрики: "Самостійна робота з інформаційними джерелами", "Самостійна робота з термінами", "Лабораторний практикум", "Перевірте свої знання".

Завдання рубрики "Самостійна робота з інформаційними джерелами" мають велике значення для формування і розвитку навичок самостійної роботи з джерелами інформації, без якої неможливе систематичне поповнення знань. Опрацювавши навчальний матеріал підручника, студент зможе виконати завдання на складання схем і таблиць. Ці завдання відіграють важливу роль у формуванні наукових понять. Адже відомо, що саме у схемах і таблицях компактно викладається великий обсяг інформації. Для того, щоб скласти схему або таблицю необхідно з навчального матеріалу виділити найсуттєвіше, що сприяє формуванню понять. Таким чином, головна ідея схем і таблиць посібника - сконцентрувати зміст навчального матеріалу навколо провідних наукових понять.

Істотну роль в формуванні наукових понять відіграє робота над засвоєнням мови науки - термінології. Однак засвоєння термінів може викликати труднощі, пов'язані, у першу чергу, з тим, що вони, як правило, грецького чи латинського походження, а без знань цих мов вони залишаються тільки словесними оболонками, які ні про що не говорять. Без спеціальної роботи терміни залишаються словами незнайомої мови і важкими для запам'ятовування. Кращому розумінню терміна сприяють знання про його походження (етимологію) і смислове значення (семантику). У рубриці "Самостійна робота з термінами" запропоновані завдання, які передбачають знання про походження (етимологію) біологічних термінів. Завдання типу "Знайди пару, якщо знаєш походження термінів" вимагають об'єднати складову частину терміна з його походженням. Як це зробити -

наведено приклад у кожному завданні. Після цього випикується термін та виявляється його смислове значення, а це означає виявлення суттєвих ознак біологічних понять, виражених відповідними термінами. Завдання типу "З'єднай лінією термін з його визначенням" передбачає знання означень біологічних понять. Ці завдання подані у вигляді таблиці, складеної з двох колонок: у першій - терміни, у другій - означення. Але проти окремого терміна наведено означення іншого терміна. Завдання полягає у знаходженні правильного означення кожного терміна, поданого в таблиці. Допоможе виконати завдання цієї рубрики словник термінів, поданий у кінці посібника. Систематично виконуючи подібні завдання, студент зможе свідомо засвоїти біологічні терміни.

Для опанування наукових понять обов'язковим є виконання лабораторних і практичних робіт. Саме тому в даному посібнику в рубриці "Лабораторний практикум" вміщено інструкції до виконання практичних і лабораторних робіт. Крім того, під час виконання лабораторних робіт у студентів формуються уміння та навички, що також позитивно відбивається на формуванні та розвитку наукових понять.

У рубриці "Перевірте свої знання" подані завдання різних рівнів складності з метою письмової та усної перевірки знань. Відкриті запитання, біологічні диктанти, тестові завдання тощо спрямовані на виявлення умінь студентів самостійно порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Застосування різноманітних завдань забезпечує перехід з одного виду діяльності на інший, а це стає своєрідним "відпочинком" для ділянок кори головного мозку без фактичного припинення роботи.

У кінці посібника - сучасна система тварин, інформація про тварин, занесених до Червоної книги України, словник термінів, у якому подано етимологію і семантику більшості термінів.

Важливим підходом під час створення системи завдань є те, що завдання кожної рубрики не замкнуті в собі, а мають прямий вихід у інші рубрики. Це означає, що, формуючи основні елементи знань з певної теми,

завдання рубрик орієнтовані на пропедевтику тих знань, які знайдуть своє втілення в інших темах. Наскрізною лінією через усю систему завдань чотирьох рубрик проходять фундаментальні біологічні поняття. Таким чином, у розроблених нами посібниках кожне поняття опрацьовується в усіх рубриках. Нами експериментально доведено, що систематична робота над завданнями усіх рубрик забезпечує свідоме формування наукових понять і засвоєння відповідних термінів. Тому виключення із запропонованої системи завдань хоча б однієї рубрики призведе до порушення системи як цілісної структури, що включає й цілісний підхід у засвоєнні наукових понять.

З огляду на зазначене вище, пропоновані у посібнику навчальні завдання можна вважати системою, тому що вони: 1) включають необхідний і достатній мінімум взаємопов'язаних і взаємодіючих понять; ці поняття розкриваються в різних контекстах і наповнюються новим змістом; 2) з дидактичної точки зору забезпечують осмислення нового матеріалу і застосування знань та вмінь, прогнозують діяльність студентів під час роботи з текстом підручника, орієнтують на добір і обробку необхідного для виконання завдання матеріалу; 3) характеризуються науковістю, доцільністю, доступністю, цілеспрямованістю, різнорівневістю, послідовністю; 4) дозволяють кожному студентові реалізувати себе на тому чи іншому рівні навчальної діяльності.

Досвід використання описаного навчально-методичного посібника у системі організації самостійної роботи студентів дає підстави для висновку, що він: активізує систематичну самостійну роботу студентів упродовж семестру (навчального року); сприяє формуванню глибоких та міцних знань, що забезпечує об'єктивне підвищення навчальних досягнень студентів; забезпечує повну відкритість оцінювання навчальної праці; дає змогу кожному студентові підвищити свій рейтинг шляхом поглибленого опрацювання того чи іншого модуля; розвиває самостійність, відповідальність, творчість студентів.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. - К.: Либідь, 1998. - 560 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
3. Дистервег А.В. Избранные педагогические сочинения / Сост. В.А. Ротенбер / Общая редакция Е.Н. Мединского. - М.: Педагогика, 1956. - 362 с.
4. Коменський Ян Амос. Великая дидактика // Избр. соч. - Москва, 1965. - С. 162.
5. Мотылев Л.С., Скоробогатов В.А., Судариков А.М. Концепции современного естествознания: Учебник для вузов / Под ред. д-ра филос. наук, проф. В.А. Скоробогатова. - СПб.: Изд-во "Союз", 2000. - 320 с.
6. Неведомська Є.О., Маруненко І.М., Бобрицька В.І. Основи зоології безхребетних: Навчально-методичний посібник. - Полтава: ТОВ "Поліграфічний центр "Скайтек", 2006. - 112 с. (гриф МОН України)

Відомості про автора:

Неведомська Євгенія Олексіївна,

Україна, Київ, 02091,

вул. Ревуцького, 13, кв. 189,

дом. тел. (044) 563-17-46,

моб. тел.: 067-772-79-07;

nevedomska@i.ua;

Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка;

доцент кафедри анатомії і фізіології людини,

кандидат педагогічних наук,

доцент.